

O'ZBEK XALQ BESHIKTO'YI MAROSIMIDA AYTILADIGAN DUOLAR LINGVOPOETIKASI

Turg'unova Mohinur O'tkirjon qizi

Andijon davlat universiteti 1-kurs magistranti

Annotatsiya. *Ushbu maqolada O'zbek xalqining Beshikto'y marosimida aytiladigan duolarning lingvopoetik xususiyatlari atroflicha tahlil qilinadi. Beshikto'y marosimi – yangi tug'ilgan chaqaloqni beshikka yotqizish marosimi bo'lib, unda aytiladigan duolar xalqimizning ezgu tilaklari, madaniy qadriyatlari va ma'naviy dunyosining yuksak ifodasidir. Maqolada duolarning til jihatidan oddiy, ammo badiiy jihatdan boyligi, ritmik takrorlanishlari, ohangdorligi va metaforik tasvirlari yoritiladi. Shuningdek, bu duolarning o'tonaning chaqaloqqa bo'lgan muhabbatini, milliy an'analar va ijtimoiy qadriyatlarni qanday aks ettirishi ko'rsatib beriladi. Lingvopoetik tahlil orqali maqola Beshikto'y duolarining nafaqat badiiy san'at, balki xalqning ma'naviy merosi sifatida ahamiyatini ta'kidlaydi. Ushbu tadqiqot milliy madaniyatni saqlash va rivojlantirishda til va she'riyatning integralligi haqida yangi qarashlar ochishga xizmat qiladi.*

Kalit so'zlar: *beshikto'y, duolar, lingvopoetika, o'zbek milliy madaniyati, metafora, an'ana, ma'naviyat, til va badiiyat.*

Аннотация. *В данной статье всесторонне анализируются лингвопоэтические особенности молитв (дуа), произносимых во время обряда бешиктой (укладывание новорождённого в колыбель) в культуре узбекского народа. Обряд бешиктой представляет собой одно из важнейших традиционных событий, сопровождающееся благопожеланиями и молитвами, отражающими духовные ценности, культурное наследие и добрые устремления узбекского народа. В статье раскрывается простота языка этих молитв и в то же время их художественное богатство, ритмическая повторяемость, мелодичность и образность. Также показано, как данные молитвы выражают любовь родителей к ребёнку, а также отображают национальные традиции и социальные ценности. Лингвопоэтический анализ подчёркивает значимость этих молитв не только как образцов художественного слова, но и как важной части духовного наследия народа. Исследование служит основой для новых подходов к интеграции языка и поэзии в деле сохранения и развития национальной культуры.*

Ключевые слова: бешиктой, молитвы, лингвопоэтика, узбекская национальная культура, метафора, традиция, духовность, язык и поэтика.

Annotation. *This article provides a comprehensive analysis of the linguopoetic features of the prayers (duas) recited during the Beshikto'y ceremony in Uzbek folk tradition. The Beshikto'y ceremony—placing a newborn into a cradle—is a significant cultural ritual, and the prayers said during it are a vivid expression of the Uzbek people's noble wishes, cultural values, and spiritual worldview. The article highlights the simplicity of the language used in these prayers, as well as their artistic richness, rhythmic repetition, melodiousness, and metaphorical imagery. It also demonstrates how these prayers reflect parental love for the child and express national traditions and social values. Through a linguopoetic approach, the study emphasizes the significance of Beshikto'y prayers not only as forms of artistic expression but also as an essential part of the people's spiritual heritage. This research contributes to new perspectives on the integration of language and poetry in the preservation and development of national culture.*

Keywords: *Beshikto'y, prayers, linguopoetics, Uzbek national culture, metaphor, tradition, spirituality, language and poetics.*

Kirish. O'zbek xalqining boy madaniy merosi va an'analari orasida Beshikto'yi marosimi alohida o'rin tutadi. Yangi tug'ilgan chaqaloqni beshikka yotqizish – nafaqat oilaviy, balki ijtimoiy-hayotiy hodisa bo'lib, uning atrofida ko'plab urf-odatlar, marosimlar va duolar shakllangan. Ayniqsa, Beshikto'y marosimida aytiladigan duolar o'zbek xalqining til va ma'naviyatining noyob namunasi hisoblanadi. Ushbu duolar ota-bobolarimizning mehr-muruvvati, ezgu tilaklari va milliy qadriyatlarining ifodasi sifatida avlodlardan avlodga o'tib keladi.

Tilshunoslik va adabiyotshunoslik sohalarida lingvopoetika – til va she'riyatning birgalikdagi tahlil usuli sifatida – bunday marosimiy matnlarni o'rganishda muhim vositadir. Lingvopoetika yordamida duolarning nafaqat lingvistik jihatlari, balki ularning badiiy ifodalari, ma'nosi va madaniy kontekstlari chuqur tahlil qilinadi. Shu bois, Beshikto'y marosimida aytiladigan duolarning lingvopoetik tahlili o'zbek tilining boy badiiy imkoniyatlarini va xalq ma'naviyatining chuqur qatlamlarini ochib beradi. Ushbu maqolada Beshikto'y duolarining til xususiyatlari, she'riy elementlari va metaforik tasvirlari o'rganilib, ularning xalq madaniyatidagi o'rni va ahamiyati tahlil

qilinadi. Shuningdek, bunday duolarni ilmiy jihatdan tahlil qilish milliy merosimizni saqlash va rivojlantirish yo'lida muhim qadam ekanligi ta'kidlanadi.

Duolarning til xususiyatlari. Beshikto'yi duolari odatda yengil, ravon va ohangdor shaklda aytiladi. Ular ko'p hollarda oddiy, lekin ma'no jihatdan chuqur bo'lgan so'z va iboralardan tashkil topadi. Duolarning tilida takrorlanishlar, paralellizm va ritmik qatlamlar ko'p uchraydi, bu esa ularni eshitishda qulaylik va esda qolarlikni oshiradi.

Masalan, "Beshiging to'lsin, baxting ko'paysin", "Bola baxtli bo'lsin, sog'lom o'ssin" kabi oddiy gaplarda takroriy ma'nolar va ohangdorlik seziladi. Bu til vositalari duoning samimiyligi va ijobiy energiyasini oshirishga xizmat qiladi.

Beshikto'yi duolarida ko'plab metaforalar va she'riy tasvirlar mavjud. Chaqaloq hayoti bog', gullar, quyosh va oy kabi tabiat timsollari bilan bog'lanadi. Masalan, "Sen mening kichik quyoshimsan" yoki "Beshiging gullar kabi to'lsin" kabi iboralar orqali ona mehrini, umid va barakani ifodalaydi.

Bu metaforalar nafaqat go'zal tasvir yaratadi, balki ota-onaning va jamiyatning chaqaloqqa bo'lgan orzu-intilishlarini ramziy qiladi.

Lingvopoetik tahlilning ahamiyati. Beshikto'yi duolarining lingvopoetik tahlili ularning nafaqat lingvistik, balki madaniy va ijtimoiy ahamiyatini ochib beradi. Bu duolar orqali tilimizning boyliklari, xalqimizning dunyoqarashi, qadriyatlari va an'analari namoyon bo'ladi. Lingvopoetik tahlil yordamida biz duolarning ma'nosi, tuzilishi va badiiy xususiyatlarini chuqurroq tushunib, ularni asrab-avaylash va kelajak avlodlarga yetkazishda samarali yo'llarni topishimiz mumkin. O'zbek xalqining Beshikto'yi marosimida aytiladigan duolari lingvopoetik nuqtai nazardan juda boy va o'rganishga arzidir. Ular tilning go'zalligi, xalq ma'naviyati va badiiy didining ifodasi bo'lib, milliy merosimizning muhim qismidir. Shuning uchun bunday duolarni o'rganish va ularga e'tibor qaratish nafaqat tilshunoslar, balki madaniyatshunoslar va keng jamiyat uchun ham ahamiyatlidir.

Materiallar va metodlar. Ushbu tadqiqotda O'zbek xalqining Beshikto'yi marosimida aytiladigan duolar til va badiiy xususiyatlari lingvopoetik nuqtai nazardan o'rganildi. Tadqiqot materiali sifatida an'anaviy beshikto'y marosimlarida qo'llaniladigan duolar matnlari tanlandi. Matnlar etnografik tadqiqotlar, xalq og'zaki ijodi to'plamlari va so'nggi yillardagi etnolingvistik manbalardan yig'ildi.

Metodologik jihatdan, tahlil lingvopoetika yondashuvi asosida olib borildi. Bu usul duolardagi lingvistik vositalar (soʻz tanlovi, sintaksis, takrorlanishlar), badiiy elementlar (metaforalar, ritm, ohangdorlik) va ularning maʼno-yu badiiy tuzilishini aniqlashga imkon berdi. Shuningdek, anʼanaviy madaniy kontekst ham hisobga olindi, bu esa duolarning ijtimoiy va maʼnaviy ahamiyatini yaxshiroq tushunishga yordam berdi. Tadqiqot davomida sifatli tahlil metodlari qoʻllanilib, matnlar chuqur oʻrganildi, ularning sheʼriyat va til jihatlari hamda madaniy xususiyatlari yoritildi. Natijalar Beshiktoʻy duolarining lingvopoetik jihatdan boyligi va xalq madaniyatidagi oʻrni haqida asosli xulosalar chiqarishga imkon berdi.

Adabiyotlar tahlili. Oʻzbek xalqining anʼanaviy marosimlari, xususan, Beshiktoʻy kabi tugʻilish bilan bogʻliq urf-odat va duolar koʻp oʻrganilgan mavzulardan hisoblanadi. Bu mavzudagi ilmiy izlanishlar asosan etnografiya, folklor, tilshunoslik va adabiyotshunoslik sohalarida olib borilgan. Biroq, lingvopoetik yondashuv orqali Beshiktoʻy duolarini oʻrganish hali toʻliq shakllanmagan yoʻnalish boʻlib, bu borada bir qancha tadqiqotlar qiziqarli natijalar bergan. Oʻzbekiston Respublikasi xalq taʼlimi vazirligi tomonidan nashr etilgan “Oʻzbek xalq ogʻzaki ijodi” toʻplamlarida Beshiktoʻy marosimida aytiladigan duolarning matnlari va ularning maʼnolari batafsil yoritilgan (Oʻzbekiston xalq taʼlimi vazirligi, 2008). Ushbu manbada duolar turli shakllarda, lekin koʻpincha takrorlanish va ohangdorlik bilan ifodalanganligi qayd etiladi. Bu jihat lingvopoetik tadqiqotlarda diqqat markaziga olinadi, chunki takrorlanish til va sheʼriyatning koʻp qatlamli maʼnosini yaratishda muhim rol oʻynaydi.

Tilshunos olimlar, xususan, A.Qodiriy (1975), M.Joʻrayev (2002) va S.Xoʻjayev (2010) ishlarida oʻzbek xalq ogʻzaki ijodining til va badiiy xususiyatlari, jumladan marosimiy matnlarning lingvistik va badiiy tahlili keltirilgan. Ularning fikricha, marosimiy duolar tilining oddiyligi ortida chuqur maʼnaviy va estetik qatlamlar yotadi. Bu duolar, ayniqsa Beshiktoʻyda, jamiyatning inson hayotiga boʻlgan munosabatini, ota-ona va avlodlar oʻrtasidagi bogʻlanishni ifodalaydi.

Folklor olimi N.Xudayberdiyev (1998) oʻz ishlarida Oʻzbek xalq marosimlarining badiiy tafakkurdagi oʻrnini tadqiq qilgan. U Beshiktoʻy duolarining koʻp hollarda tabiat tasvirlari (gullar, quyosh, oy) orqali ifodalanganini qayd etadi. Bu metaforalar nafaqat badiiy chiroy baxsh etadi, balki xalqning tabiat va hayotga boʻlgan munosabatini ham ochib beradi. Soʻnggi yillarda lingvopoetika sohasida olib borilgan tadqiqotlar, jumladan,

M.Sarimsoqova (2017) va R.To'raqulova (2019) ishlarida marosimiy matnlarning til va she'riyat jihatidan o'rganilishi muhim ahamiyat kasb etadi. Ular Beshikto'y duolarida ishlatiladigan lingvistik vositalar va badiiy ifodalar orqali xalqning ma'naviy qadriyatlarini anglash mumkinligini ta'kidlaydi.

Shu bilan birga, zamonaviy etnolingvistik tadqiqotlarda Beshikto'y marosimlarining nafaqat tilshunoslik, balki madaniyatshunoslik, antropologiya va sotsiologiya nuqtai nazaridan ham o'rganilishi kerakligi taklif etiladi (Eshmamatov, 2020). Bu, marosimiy matnlarning o'zbek xalqining qadriyatlari, urf-odatlar va hayot falsafasini yanada kengroq kontekstda tahlil qilish imkonini beradi. Umuman olganda, adabiyotlarni tahlil qilish shuni ko'rsatadiki, Beshikto'y duolarining lingvopoetik o'rganilishi milliy madaniyat va til boyligini saqlash, rivojlantirish va targ'ib qilishda muhim ahamiyatga ega. Shu sababli, ushbu mavzu bo'yicha ilmiy izlanishlarni yanada chuqurlashtirish zarurati mavjud.

Tadqiqot muhokamasi. Ushbu tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, O'zbek xalqining Beshikto'y marosimida aytiladigan duolari lingvopoetik jihatdan boy va murakkab tuzilishga ega bo'lib, ular nafaqat oddiy til ifodasi, balki badiiy-estetik, ma'naviy va madaniy qatlamlarni o'zida mujassamlashtiradi. Tadqiqot davomida aniqlanishicha, duolarning til xususiyatlarida takrorlanish, ritm, ohangdorlik kabi she'riy elementlar yetarlicha qo'llanilgan bo'lib, ular duoning samimiyligini va esda qolarililigini oshiradi.

Metaforik ifodalarning keng qo'llanilishi duolarga badiiy go'zallik baxsh etadi va ota-onaning chaqaloqqa bo'lgan mehrini yanada kuchaytiradi. Masalan, chaqaloq quyosh, gul yoki oy bilan taqqoslanib, uning hayotga nur sochuvchi, yangi umidlar manbai sifatida qabul qilinishi xalqimizning hayot falsafasini aks ettiradi. Bu esa Beshikto'y duolarining nafaqat lingvistik, balki madaniy-konseptual tahliliga ham muhim asos bo'ladi. Bundan tashqari, duolarda ishlatiladigan oddiy, sodda lekin ma'nosi chuqur so'zlar xalqning til boyligini, uning badiiy didini va ma'naviy qadriyatlarini ochib beradi. Ushbu xususiyatlar Beshikto'y marosimining jamiyatdagi ijtimoiy va ma'naviy ahamiyatini kuchaytiradi, oilaviy qadriyatlarni mustahkamlaydi.

Tadqiqot natijalari avvalgi tadqiqotlar bilan ham uyg'unlikda bo'lib, A.Qodiriy (1975), N.Xudayberdiyev (1998), M.Sarimsoqova (2017) kabi olimlarning fikrlarini tasdiqlaydi. Ayniqsa, lingvopoetika usuli yordamida Beshikto'y duolarining nafaqat til jihatidan, balki ularning badiiy-estetik va madaniy kontekstini o'rganish imkoniyati ochildi. Shu bilan birga, ushbu tadqiqotning cheklovlari ham mavjud. Masalan, Beshikto'y duolarining

mintaqaviy farqlari va zamonaviy sharoitda ularning o'zgarishi to'liq o'rganilmadi. Kelgusida bu yo'nalishda yanada keng qamrovli tadqiqotlar olib borilishi tavsiya etiladi.

Umuman olganda, Beshikto'y marosimida aytiladigan duolarning lingvopoetik tahlili nafaqat tilshunoslik, balki madaniyatshunoslik, antropologiya va badiiy tadqiqotlar uchun muhim ahamiyat kasb etadi. Bu esa milliy madaniyatimizni chuqurroq anglash, uni asrab-avaylash va kelajak avlodlarga yetkazish uchun yangi imkoniyatlar yaratadi.

Tadqiqot metodologiyasi. Ushbu tadqiqotda Beshikto'y marosimida aytiladigan duolarning lingvopoetik xususiyatlarini o'rganish uchun sifatli ilmiy tadqiqot usullari qo'llanildi. Tadqiqot materiali sifatida O'zbek xalqining og'zaki ijodiga oid manbalar, etnografik yozuvlar, xalq tomonidan an'anaviy ravishda qo'llanilayotgan beshikto'y duolari matnlari tanlandi.

Tadqiqot jarayonida quyidagi metodlar ishlatildi:

1. Matnlarni yig'ish va tanlash: Tadqiqot materiali sifatida Beshikto'y marosimida aytiladigan duolar matnlari yig'ildi. Bu ma'lumotlar etnografik tadqiqotlar, og'zaki ijod to'plamlari va xalqaro arxivlardan olingan.

2. Lingvistik tahlil: Duolardagi so'z birikmalari, sintaksis, fonetika va semantik xususiyatlar tahlil qilindi. Bu bosqichda takrorlanishlar, ohangdorlik, ritm va boshqa lingvistik vositalar o'rganildi.

3. Poetik tahlil (lingvopoetika): Duolardagi badiiy ifodalar, metaforalar, simvol va boshqa poetik elementlar aniqlanib, ularning duoning ma'nosiga qo'shgan hissasi tahlil qilindi.

4. Madaniy-kontekstual tahlil: Duolarning madaniy va ijtimoiy kontekstdagi o'рни, ular orqali xalqning ma'naviy qadriyatlari, urf-odatlar va an'analari qanday aks etishi o'rganildi.

5. Taqqoslash va umumlashtirish: Olingan natijalar boshqa etnolingvistik va folklor tadqiqotlari bilan taqqoslandi, shuningdek, Beshikto'y duolarining lingvopoetik jihatlari bo'yicha umumiy xulosalar chiqarildi.

Ushbu metodologiya Beshikto'y marosimidagi duolarning til, badiiylik va madaniy ahamiyatlarini chuqurroq anglashga imkon berdi. Tadqiqot natijalari milliy madaniyat va tilshunoslik sohasida yanada kengroq izlanishlar uchun poydevor yaratadi.

Xulosa. Ushbu tadqiqot davomida O'zbek xalqining Beshikto'y marosimida aytiladigan duolarning lingvopoetik xususiyatlari atroflicha o'rganildi. Natijalar shuni ko'rsatdiki, bu duolar nafaqat oddiy til ifodasi, balki boy badiiy-estetik va ma'naviy qatlamlarni o'zida mujassamlashtirgan xalq ijodining noyob

namunalaridir. Duolarda uchraydigan takrorlanish, ritm, ohangdorlik kabi she'riy elementlar, shuningdek, metaforik va simvolik ifodalar chaqaloqqa bo'lgan samimiy mehr-muruvvat va milliy qadriyatlarni aks ettiradi. Lingvopoetik yondashuv orqali duolarning til va badiiy xususiyatlari bilan birga, ularning madaniy va ma'naviy ahamiyati ham yanada ravshan bo'ldi. Beshikto'y marosimida aytiladigan duolar xalqning tarixiy-an'naviy qadriyatlarini, oilaviy rishtalarni mustahkamlashda muhim rol o'ynashini ko'rsatdi. Shu bois, Beshikto'y duolarining lingvopoetik tahlili nafaqat tilshunoslik va adabiyotshunoslik, balki madaniyatshunoslik, antropologiya va etnografiya sohalarida ham ahamiyatli bo'lib, milliy madaniyatni saqlash va rivojlantirishga xizmat qiladi. Kelgusidagi tadqiqotlarda Beshikto'y duolarining mintaqaviy farqlari va zamonaviy sharoitdagi o'zgarishlari ham batafsil o'rganilishi lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston xalq ta'limi vazirligi. (2008). *O'zbek xalq og'zaki ijodi*. Toshkent: Sharq.
2. Qodiriy, A. (1975). *O'zbek xalq og'zaki ijodi*. Toshkent: Fan.
3. Jo'rayev, M. (2002). *O'zbek xalq she'riyati tarixi*. Toshkent: Akademnashr.
4. Xudayberdiyev, N. (1998). *O'zbek xalq folklori va marosimlari*. Toshkent: Fan.
5. Sarimsoqova, M. (2017). "Marosimiy matnlarning lingvopoetik tahlili." *Til va adabiyot jurnali*, 3(12), 45-53.
6. To'raqulova, R. (2019). "Beshikto'y duolarida metafora va badiiy tasvirlar." *Madaniyat va til jurnali*, 5(7), 67-74.
7. Eshmamatov, T. (2020). *Etnolingvistika va madaniyatshunoslik*. Toshkent: O'zbekiston Milliy Universiteti Nashriyoti.
8. Abdullaeva, N. (2015). *O'zbek xalq adabiyotida marosimiy she'riyat*. Toshkent: Akademnashr.
9. Islomov, B. (2012). "Beshikto'y an'alarining madaniy va lingvistik tahlili." *Filologiya va madaniyat*, 4(10), 34-42.
10. Karimova, S. (2018). "Og'zaki ijodda metafora va ularning lingvopoetik roli." *Til va madaniyat*, 2(15), 55-61.